

ЗАСТОСУВАННЯ РІЗНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розглядаються основні структурні елементи батьківської компетентності та доцільність добору методик для вивчення цього системного утворення. Також наголошено на проблемі взаємодії батьків та дітей у процесі виховання дитини та формування дитячої особистості.

Ключові слова: компетентність, батьківська компетентність, сім'я, стилі сімейного виховання, контент-аналіз, експертна оцінка.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими завданнями. Соціально-педагогічні умови формування батьківської компетентності молодого подружжя є визначальними чинниками для розвитку особистості дитини. Поряд з цим виконання тих чи інших умов батьками змінює їх самих, поведінку в позитивний або негативний бік.

У загальному вигляді компетентні батьки – це люди, які не відчують страху за те, що вони "погані" батьки і не переносять ці почуття на свою дитину. Це люди, готові бачити реальну ситуацію, в якій росте їх дитина, і докладати зусилля для того, щоб її змінювати. Такі батьки, які знають, що у вихованні, якщо не допомагає одне, треба спробувати інше. Компетентний батько розуміє, що для змін особистості дитини в позитивний бік, треба змінюватися самому, прагнути до змін, вдосконалення та розвитку.

До складу батьківської компетентності належать такі структурні елементи:

- загальна життєва компетентність (знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту). Життєва компетентність передбачає свідоме та несвідоме ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей, вона пов'язана з самовдосконаленням людини. Загалом коротко проаналізовані компоненти життєвої компетентності у своїй сукупності віддзеркалюють сутність самого поняття;

- фізична складова (індивідуальні особливості анатомічної будови тіла, фізіологічні функції організму в різних умовах існування, генетична спадковість, рівень фізичного розвитку органів та систем організму);

- психоемоційна складова (індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини, зокрема збудженість, емоційність, чутливість. Психічне життя індивіда складається із потреб, інтересів, мотивів, стимулів, настанов, цілей, уявлень, почуттів тощо. Психічний розвиток пов'язаний із особливостями мислення, характеру, здібностей. Усі ці складові зумовлюють особливості індивідуальних реакцій на так би мовити однакові життєві ситуації);

- духовна складова (залежить від духовного світу особистості, сприйняття складових духовної культури людства – освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики). Свідомість людини, її ментальність, життєва самоідентифікація, сенс життя, оцінювання власних здібностей та можливостей у контексті існуючих ідеалів і світогляду – все це визначає рівень духовного розвитку;

- інтелектуальна складова (стосується процесу пізнання, охоплює розумові здібності людини та деякі почуття: допитливість, здатність орієнтуватися у навколишньому середовищі, мислити, навчатися, пізнавати світ, переймати соціальний досвід, спроможність виконувати завдання, приймати рішення, передбачати);

- соціальна складова (залежить від економічних чинників, стосунків із сім'єю, також стосунків особистості з державними, громадськими, приватними організаціями, через які відбуваються соціальні зв'язки – праця, відпочинок, побут, соціальний захист, охорона здоров'я, безпека існування тощо);

- екологічна складова – ставлення особистості до навколишнього середовища;

- професійна складова (стосується професійної діяльності особистості).

Батьківська компетентність – це системне утворення, сукупність певних характеристик особистості батьків та їхньої педагогічної діяльності, що обумовлюють можливість ефективно здійснювати процес виховання дитини в сім'ї. Як і кожна категорія, "батьківська компетентність" характеризується такими компонентами:

- 1) Мотиваційний компонент:
 - зацікавленість в успішному результаті виховання дитини;
 - розуміння ролі та функції особистісних якостей дитини для самореалізації;
- 2) Особистісний компонент:
 - стійкий психоемоційний стан, адекватна самооцінка;
 - прагнення зрозуміти мотиви вчинків дитини, підтримати її інтереси, здібності;
 - здатність до рефлексії та емпатії;
- 3) Гностичний компонент:
 - знання теоретичних засад виховання дитини;
 - знання принципів гуманістичної педагогіки;
 - знання засобів педагогічної комунікації;
 - знання психологічних особливостей особистості дитини;
 - знання ефективних методів виховання дитини в сім'ї;
- 4) Діяльнісний компонент:
 - оцінювання самостійної діяльності дитини, підтримка її самооцінки;
 - вміння аналізувати проблемні ситуації та вирішувати суперечності;
 - створення сприятливого середовища для самореалізації дитини;
 - застосування доцільних методів виховання;
 - вміння привернути увагу дитини до різних видів діяльності;
 - створення умов для розвитку пізнавальних процесів, морально-вольових якостей дитини;
- 5) Комунікативний компонент:
 - визначення емоційного стану дитини;
 - уміння обрати адекватні способи поведінки з дитиною;
 - володіння навичками активного слухання і технікою "Я-повідомлення";
 - уміння налагоджувати партнерські взаємовідносини з дитиною [1, с. 25-26].

Відомо, що сім'я – природне і найбільш стійке формування людського суспільства, яка акумулює в собі найважливіші його ознаки. Сім'я завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих національних ідеалів.

Родина (сім'я) є різновіковим колективом, структура якого багато в чому залежить від стану родини, звичаїв, культурних і національних традицій, моральних та правових норм. Так, Н. Козак зазначає, що все це є спільним для всіх членів родини, бо родина – природний осередок найглибших людських стосунків: тут народжується і поглиблюється любов до матері та батька, бабусі й дідуся, до роду і народу, пошана до рідної мови, історії, культури. Саме тут формується світогляд дитини, ставлення до навколишнього світу. У сім'ї дитина набуває вмінь і навичок з різних сфер суспільного життя.

Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій саме сім'ї живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Надзвичайно важливим компонентом для становлення особистості та здоров'я дитини є здатність батьків чи опікунів (піклувальників) задовольняти потреби дитини, їх уміння пристосуватися до зміни потреб із плином часу, одним словом – "батьківський потенціал". Це поняття можна визначити як засоби, джерела, які є й можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення цілі, розв'язання будь-яких завдань, здійснення плану тощо.

Сім'я – своєрідний стартовий майданчик людини, вона дає їй стійкі орієнтири та імпульси життєдіяльності. Кожний із нас знає це з особистого досвіду.

Коли ми говоримо про виховну функцію сім'ї, то розуміємо, що батьки, інші члени родини діють не ізольовано від суспільства. Тільки оптимальне поєднання внутрішньосімейного і суспільного сприяє створенню умов для гармонійного розвитку людини. Саме в сім'ї народжується здатність дорожити близькими як собою, їхніми інтересами як особистими. Виховна функція сім'ї, як і принципи виховання, завжди залежні від образу людини, який є прийнятним у певну епоху. Він складається, як правило, з досвіду стосунків з іншими людьми та з досвіду, який несуть у собі соціальні традиції. У сімейному вихованні дитини базовими є ті принципи, що стосуються її природовідповідності, прийняття, любові, взаємоповаги, довіри, співпраці й співучасті. Соціальні традиції включають вироблений і перевірений часом позитивний досвід виховання на основі духовної культури народу, його моралі й етики стосунків.

Правомірно ставити питання: де і як може відбуватися формування компетентності батьків у

вихованні дитини? На наш погляд, центрами такої цілеспрямованої роботи можуть бути дошкільні заклади, школи, центри і служби сім'ї, консультативні пункти й батьківські або родинні клуби (наприклад, "Школа молоді сім'ї") за умови високої компетентності в специфіці роботи з сім'єю їх організаторів і фахівців, яка передбачає високий рівень і тактовність діагностики, індивідуальної роботи та використання різноманітних цікавих і змістовних методик, обов'язкове врахування специфіки дорослої аудиторії.

Сім'я відіграє дуже важливу роль у нашому житті. Вона є тим осередком, вогнищем, який все життя підтримує та зіграє людину. Характерний для тієї чи іншої родини більш або менш стійкий емоційний настрій прийнято називати психологічним кліматом. Він є наслідком сімейної комунікації, тобто виникає в результаті спільного настрою членів сім'ї, їхніх душевних переживань і хвилювань, ставлення один до одного, інших людей, до роботи й подій. Психологічний клімат створюють самі члени кожної сім'ї, тому від їхніх зусиль і залежить, яким він буде. Науковці виділяють два типи сімейного психологічного клімату – сприятливий і несприятливий. Багато спостережень засвідчують, що частіше в сім'ях наявний сприятливий психологічний клімат. Тоді кожний її член ставиться до решти з любов'ю, повагою і довірою, до батьків – ще й з пошаною, а до більш слабких – з готовністю допомогти в будь-яку хвилину. Тут є бажання і вміння зрозуміти іншу людину, кожний висловлює власну думку. При цьому добре розвинута самокритика, доброзичлива критика на адресу іншого члена сім'ї, взаємна терпимість і коректність у випадку розбіжності думок. У такій сім'ї легше долаються життєві негаразди, якісь меркантильні інтереси в ім'я справедливості, людської гідності, милосердя, нетерпимості до брехні та егоїзму. Важливий показник сприятливого психологічного клімату – прагнення членів сім'ї проводити вільний час у домашньому колі, вести бесіди на цікаві теми, разом виконувати домашню роботу, підкреслювати гідність і добрі справи кожного, робити приємні сюрпризи, разом подорожувати. У таких сім'ях завжди хороші стосунки з родичами, сусідами, друзями, знайомими і близькими людьми [2, с. 41].

З перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, в домашніх умовах забезпечити розумну організацію її життя, допомогти засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки й діяльності.

Таким чином, у роботі з будь-якою категорією сімей соціальним педагогам потрібно звертати значну увагу на формування батьківської компетентності та реалізацію батьківського потенціалу, особливо молодого подружжя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Особливу роль у формуванні батьківської компетентності відіграє процес підготовки молодого покоління до сімейних відносин. На цьому наголошує значна кількість науковців, які створили джерельну базу з даної проблематики. С. Ковальов виокремлює найбільш значущі, складові такої підготовки, а саме: усвідомлення соціальної сутності сім'ї та її наслідків для особистого життя; виховання та самовиховання необхідних для шлюбу якостей; формування адекватних шлюбно-сімейних уявлень; засвоєння певної суми знань з психології.

Дослідник В. А. Сисенко зазначає, що підготовка молодого покоління до сімейних відносин повинна бути направлена на підвищення відповідальності молоді перед шлюбним і сімейним життям, постійне звернення уваги на соціальну престижність батьківства и материнства, орієнтацію жінок на шлюб, сім'ю, дітей.

В. П. Кравець наголошує на необхідності формування відповідальної статево-рольової та сексуальної поведінки подружжя.

Сучасні науково-теоретичні підходи до формування батьківської компетентності молодого подружжя ґрунтуються на наступних положеннях: для розвитку батьківської компетентності недостатньо звичайного передавання знань від соціального педагога до батьків, а важливо організувати підтримку батьків на основі діяльній складовій, так як залучення батьків у процес самостійного здобуття знань приводить до більш ефективного їх засвоєння; розвиток батьківської компетентності буде відбуватись більш швидше, якщо надати батькам можливість обговорювати свої проблеми в колі інших батьків, а також із залученням спеціаліста; батьківська компетентність буде розвиватись більш ефективно, якщо буде здійснюватись трансляція позитивних образів виховання та ідеалів конструктивної взаємодії в батьківське середовище, а також буде формуватися установка на правильне виховання дитини в сім'ї; батьки повинні володіти вичерпною інформацією про всі соціально-педагогічні та психолого-педагогічні

послуги, що надаються в їхньому населеному пункті; у випадку виникнення труднощів вони швидко зможуть зорієнтуватися та отримати допомогу; необхідно формувати спільноту активних батьків, які потім будуть виступати втілювачами ідей та організаторами проектів для батьків; досягнення якісних результатів неможливе, якщо спеціалісти, які допомагають батькам, діють не узгоджено, не володіють відповідним рівнем компетентностей, тому підготовка спеціалістів відповідного профілю для роботи з батьками і сім'ями повинна бути одним із пріоритетних напрямів; розвиток батьківської компетентності передбачає активну позицію людей, які розпочинають проекти змін; у батьків повинна бути можливість у будь-який час, де б вони не знаходились, отримати психолого-педагогічну анонімну підтримку.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності застосування ряду методик при вивченні процесу батьківсько-дитячої взаємодії та аналізу змісту перерахованих нижче методик з подальшим їх використанням для підвищення ефективності процесу формування батьківської компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи складність досліджуваної проблеми, необхідна система періодичного збору, узагальнення і аналізу соціально-педагогічної інформації про процеси, що протікають у сім'ї, ухвалення на цій основі стратегічних і тактичних рішень. Основне призначення діагностики і моніторингу у контексті нашої роботи – складання висновку про стан конкретної сім'ї і тенденції, властиві досліджуванім сім'ям [3, с.16].

Оскільки сім'я є складною системою, ми беремо до уваги підсистеми усередині сім'ї, відношення між індивідами і підсистемами. Нас цікавить батьківська підсистема. Батьківська підсистема передбачає взаємодію на рівні мати-батько. Тут увага концентрується на взаємодії шлюбної пари як батьків конкретної дитини (дітей); прийняті в сім'ї норми взаємодії: мати-діти, батько-діти, стиль батьківського ставлення до дітей.

Виховний потенціал сім'ї багато в чому визначається змістом і характером функціонування батьківської підсистеми. Помилки, які допускають батьки, їх спотворені ціннісні установки, суперечності в системах вимог і багато інших чинників у результаті визначають десоціалізуючий вплив сім'ї на дитину.

Якщо брати до уваги підсистему "батьки-діти", то тут слід визначити специфічні риси взаємодії між батьками і дітьми, межі влади, свободи і відповідальності, що стали нормою цих відносин [4, с. 120-123].

Процес проведення експериментальної перевірки соціально-педагогічних умов формування батьківської компетентності молодого подружжя охоплював констатувальний та формувальний етапи.

На констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи за допомогою дібраних методів діагностики було визначено рівні та основні складові соціально-педагогічних умов формування батьківської компетентності молодого подружжя.

Практичний інструментарій дослідження складається з використання наступних методик та методів роботи:

1. Методика незакінченої ситуації (МНС) для діагностики батьківської компетентності.
2. Анонімна анкета для батьків "Визначення характеру взаємодії у родині".
3. Методика дослідження стилів сімейного виховання.
4. Контент-аналіз щоденникових записів батьків щодо взаємодії з дитиною.
5. Педагогічний аналіз.

Розглянемо структуру практичного інструментарію дослідження детальніше:

1. Методика незакінченої ситуації (МНС) для діагностики батьківської компетентності.
- Мета методики: дослідження основних моделей батьківської компетентності особистості.

Завдання методики:

1. Визначення основних моделей батьківської компетентності особистості;
2. Обґрунтування та розподіл умінь, які необхідні батькам для прояву того чи іншого рівня компетентності;
3. Формування підстав для якісного аналізу педагогічного наповнення виявлених компетентностей.

Методика спрямована на визначення моделі батьківських компетентностей для таких типів ситуацій:

1. Дії або реакції дитини, що виражають протест стосовно меж поведінки.
2. Визначення дитиною бажань, які порушують встановлені в родині межі можливого і

допустимого.

3. Прояви власної активності дитини.

4. Пряме чи непряме вираження дитиною фізичних або моральних страждань.

Структура методики являє собою набір з 20-тиситуацій, які уособлюють ту ситуацію, у яку найчастіше потрапляють батьки. За умовами інструкцій випробуванням потрібно закінчити опис ситуації реакцією батьків на ту чи іншу діяльність.

В інструкції, яка пропонується досліджуванним батькам, вказується, що потрібно записувати найкращу, "зразкову", "правильну" реакцію з їх точки зору:

– дії або реакції дитини, що виражають протест по відношенню до озвучених меж поведінки. Тут необхідно вказати наступний набір компетентностей: уміння описати дії дитини; нагадати правило, пояснити його коротко і доступно; вказати на невідповідність правилам; висловити свої почуття з приводу поведінки дитини; попередити про санкції;

– виражені дитиною бажання, які порушують встановлені в родині межі можливого і допустимого. Тут потрібні такі вміння: визнати словесне право дитини бажати свого; вказати позитивний аспект у бажанні дитини; нагадати правило; пояснити причину заборони; запропонувати альтернативу;

– прояви власної активності дитини. Тут важливо застосовувати наступний набір умінь: описати дії, вчинені дитиною; оцінити дії дитини, похвалити – словесно і/або фізично; висловити свої позитивні почуття; вказати на межі поведінки, якщо активність дитини їх порушує; запропонувати видозміну активності, яка б не порушувала меж;

– пряме чи непряме вираження дитиною фізичних або моральних страждань. Цей тип ситуацій вимагає від батьків наступних умінь: здатність висловити співчуття, розрадити, в тому числі й за допомогою фізичного контакту; дати дитині можливість виразити свої переживання вільно і повно, зокрема, розпитуючи її; обговорити можливі або необхідні варіанти поведінки дитини, причини такої поведінки [5, с. 50-53].

2. Анонімна анкета для батьків "Визначення характеру взаємодії у родині".

Мета методики: дослідження емоційного тону в родині.

Завдання методики:

1. Визначення особливостей емоційного тону в родині;

2. Розподіл кількісних та якісних складових відносин між батьками і дітьми;

3. Встановлення причиново-наслідкових зв'язків між педагогічною компетенцією батьків та успішністю життєдіяльності дітей.

Емоційний тон відносин між батьками і дітьми у результаті дослідження представляють у вигляді шкали, на одному полюсі якої стоять максимально близькі, теплі, доброзичливі відносини (батьківська любов), а на іншому – далекі, холодні і ворожі.

У першому випадку основними засобами виховання є увага і заохочення, у другому – суворість і покарання. Результати методики доводять переваги першого підходу. Емоційний тон сімейного виховання існує не сам по собі, а у зв'язку з певним типом контролю і дисципліни, спрямованих на формування відповідних рис характеру. Різні способи батьківського контролю також можна представити у вигляді шкали, на одному полюсі якої висока активність, самостійність і ініціатива дитини, а на іншому – пасивність, залежність, сліпа слухняність.

Отже, визначення емоційного тону на користь батьківської любові сприяє самостійності та відповідальності дітей.

3. Методика дослідження стилів сімейного виховання.

Мета методики: дослідження стилів сімейного виховання.

Завдання методики:

1. Визначення стилів сімейного виховання.

2. Характеристика розподілу стилів сімейного виховання, притаманних досліджуванним.

Стиль сімейного виховання – це своєрідне поєднання таких структурних компонентів, як ціннісні орієнтації подружньої пари, батьківські установки та сподівання, батьківське ставлення, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківська відповідальність. У психолого-педагогічній літературі існує багато різноманітних підходів до класифікації стилів сімейного виховання. Проте найчастіше говорять про наступні три: авторитарний, ліберальний та демократичний.

Батьки, схильні до авторитарного стилю, мають тенденцію до карально-насиленої дисципліни, надмірно контролюють усі вчинки дитини, вимагають від неї покірливості, обмежують ступінь вибору дитини, нетерплячі до дитячих недоліків та проявів "дитячості", не бажають йти на компроміси з дитиною. У результаті цього в дитині розвиваються невпевненість у собі, страх, мстивість, агресивність стосовно слабших, занижена самооцінка, велика ймовірність підпадання під вплив "сильних", пристосуванство, улесливість.

Батьки, які обирають ліберальний стиль виховання, мають незначний контроль за поведінкою дитини або повну його відсутність унаслідок байдужого ставлення до виконання батьківських обов'язків. Проявами ліберального стилю також можуть бути всюдозволеність, виконання всіх забаганок дитини, невиправдана ідеалізація її батьками. Наслідками такого стилю виховання для дитини в першому випадку можуть бути надмірне самолюбство, затримка емоційного розвитку, відчай, недовіра до дорослих, озлобленість, розчарування. У випадку "запещеного дитинства" в індивіда розвивається інфантильність, егоїзм, впертість, вередливість, завищена самооцінка.

Батьки, які є прихильниками демократичного стилю виховання, поважають особистість дитини, приймають її такою, якою вона є, дають зрозуміти дитині, що її справи є важливими для батьків, довіряють дитині, дозволяють робити їй власний вибір, заохочують її самостійність, засуджують не саму дитину, а її вчинок, прислухаються до думок дитини, проводять разом з нею вільний час, допомагають їй розвивати свої здібності. Результатом такого виховання є формування самодостатньої особистості з адекватною самооцінкою, яка може приймати відповідальні рішення.

Таким чином, лише демократичний стиль батьківського ставлення до дітей визнається нині беззастережно педагогічно продуктивною тактикою сімейного виховання. Усі інші стилі призводять до певних порушень сімейного виховання й розглядаються як передумова виникнення різних проблем розвитку особистості дитини в сім'ї.

Окрім цієї класифікації стилів виховання, досить поширеною є класифікація Є. Г. Ейдемільера, в якій виокремлені такі стилі: гіпопротекція (недостатній догляд за дитиною, контроль за її поведінкою, брак чи відсутність турботи про фізичний і духовний розвиток дитини, відсутність інтересу до справ дитини); домінуюча гіперпротекція (завищена увага і турбота про дитину, яка проявляється в надмірній опіці та постійному контролі, великій кількості заборон та обмежень); потураюча гіперпротекція (центрація батьків на дитині як "кумирі сім'ї", оберігання дитини від усіляких труднощів, надмірне обожнювання дитини, потурання всім її бажанням, захоплення мінімальними успіхами); емоційне відчуження (дитина є тягарем для батьків, вони часто виявляють незадоволення з приводу її існування, ігнорують потреби дитини. Причиною цього може бути те, що дитина була небажаною, або не справдилися очікування батьків щодо дитини певної статі); підвищена моральна відповідальність (від дитини вимагають таких проявів почуття обов'язку, які не відповідають її віку, покладають на дитину відповідальність за життя і благополуччя близьких (здебільшого молодших дітей чи старих людей), що не відповідає її реальним можливостям; очікують від дитини великих досягнень у житті, і вона боїться не справдити ці сподівання рідних).

4. Контент-аналіз щоденникових записів батьків щодо взаємодії з дитиною.

Мета методики: дослідити визначальні особливості взаємодії батьків та дитини.

Завдання методики:

1. Проведення аналізу щоденникових записів батьків.
2. Виявлення основних якісних характеристик оцінки батьками їх стосунків з дітьми.

Контент-аналіз (від англ. *Contents* – зміст) – метод якісно-кількісного аналізу змісту документів з метою виявлення або вимірювання різних фактів і тенденцій, відображених у цих документах.

Необхідно, щоб дослідження змісту дозволило зрозуміти означену ситуацію, виокремити потрібні характеристики (принцип формалізації), а також щоб елементи змісту, які цікавлять дослідника, траплялися з достатньою періодичністю (принцип статистичної значущості).

Контент-аналіз повинен базуватися:

- а) на специфіці об'єкта і предмета педагогіки;
- б) на узагальненій програмі та процедурі емпіричного соціального дослідження;
- в) на теоретичних положеннях;
- г) на наявному в нашій країні досвіді застосування контент-аналізу в соціальних, гуманітарних

науках;

д) на врахуванні специфіки досліджуваної проблеми.

5. Педагогічний аналіз експертних оцінок.

Мета методики: проведення оцінки реального процесу виховання.

Завдання методики:

1. Встановлення рівня відповідності між поведінкою дітей та уявленнями про неї батьків;
2. Загальна оцінка певного рівня батьківської компетентності;
3. Оцінка рівня успішності соціалізації дитини на всіх рівнях.

Педагогічний аналіз – це оціночний розгляд реального процесу виховання в природних умовах з позиції обраної моделі виховання, яка представлена в якості структурного зв'язку між його елементами. Результати аналізу дозволяють дати характеристику як окремих елементів, так і всього процесу в цілому.

Зміст педагогічного аналізу безпосередньо залежить від змісту теоретичної структури виховного процесу та відображає педагогічне бачення дослідника.

Процес оцінки факторів педагогічного аналізу охоплює 3 критерії. Перший критерій оцінки виховного процесу заданий таким розумінням виховання, як міра, еталон, прийняті в конкретному суспільстві на даному історичному етапі розвитку.

Другим критерієм оцінки виховного процесу є, звичайно, продукт виховного процесу, вихованість дітей або те, що вказує на рівень досягнення виховного результату, сформульованого з мети виховання.

Третім критерієм є динаміка виховання як процесу та результату. Цей критерій оцінки виховання поєднує два вищезазначених і діє при використанні критерію культури і критерію мети, які і дозволяють описати процес і вихованість дітей з позицій культури і досягнутої на даний момент мети.

Оскільки виховний процес має двосторонній характер, адже в ньому наявні два суб'єкти: батьки і дитина, і кожен із суб'єктів бере до уваги іншого, вибудовуючи свої дії відповідно до особливостей цього іншого суб'єкта (як він їх розуміє). Вектор педагогічного аналізу – напрям, за яким проводиться послідовний і логічно розгорнутий оцінний розгляд елементів виховного процесу. Один напрям – аналіз батьківського виховання. Інший – аналіз вихованості дітей. Рух проводиться одночасно по двох векторах саме тому, що і батьки і дитина – суб'єкти сімейної діяльності, і обидва суб'єкта в тій чи іншій мірі впливають на виховний результат.

Метод групових експертних оцінок (ГЕО), або метод Дельфи, – метод, що передбачає проведення експертизи групою експертів за певним алгоритмом.

Метод експертних оцінок має логічно взаємозалежні етапи, що є основними етапами педагогічної експертизи. До цих етапів належать:

- 1) Початковий етап або організація експертизи, що передбачає:
 - визначення мети та задач експертизи, постановку проблеми;
 - визначення міри відповідальності, прав і повноважень групи експертів;
 - установа термінів проведення експертизи;
 - добір експертів, формування експертних груп.
- 2) Етап безпосереднього опитування експертів.
- 3) Завершальний етап експертизи, який передбачає оформлення документів, що відображають експертний висновок.

Експертом (від лат. *expertus* - досвідчений) є компетентна особа, яка запрошується для надання незалежної оцінки та володіє необхідними знаннями для підготовки висновку. У нашому дослідженні експертами виступали вихователі та вчителі, які безпосередньо взаємодіють з дітьми досліджуваних батьків.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з напрямку. Проблема становлення соціально-педагогічної компетентності батьків поєднує у собі значну кількість чинників, основними з яких є організація системної підготовки на основі розвитку знань, умінь та навичок, зокрема, навичок рефлексії, яка є одним із основних складників формування особистісних змін.

Серед практичних рекомендацій, виконання яких сприяє оптимізації батьківських умінь у процесі батьківсько-дитячої взаємодії, що лежать у основі їх компетентності, доцільно виділити такі: теоретична підготовленість; формування й розвиток практичних умінь і навичок; підвищення ефективності зв'язку підготовки та виконання батьківських обов'язків (взаємозв'язок теорії і практики); розвиток особистості

батьків у цілісності, унікальності як природно-соціальної і культурно-професійної індивідуальності; розвиток особистості кожного з батьків як активного, творчого суб'єкта діяльності; розвиток здібностей до соціально-педагогічного мислення і творчості; розвиток уміння керувати своїми психічним і фізичним станами; свідоме здійснення батьками керування своєю поведінкою; прогноз перспектив особистісно-професійного зростання; спрямованість на продуктивність і ефективність кожної взаємодії з дітьми; аналіз рівня успішності чи неуспішності здійснення виховних впливів.

На основі результатів проведеного констатувального та формувального етапів дослідження було встановлено продуктивність розроблених нами експериментальних заходів. Зокрема, нами розроблено програму конструктивної взаємодії соціального педагога і батьків в процесі формування батьківської компетентності молодого подружжя.

Підвищення компетентності батьків (формування у них необхідних знань, навчання їх навичок спілкування з дітьми, вирішення конфліктних ситуацій, поліпшення стилю батьківської поведінки тощо) – один з напрямів соціально-педагогічної допомоги родині [6, с. 11].

Формою такої роботи може бути так звана "освіта батьків" здійснювана під соціально-педагогічним супроводом. Освіта батьків у тому значенні, в якому ми використовуємо цей термін, означає систематично втілювану і теоретично обґрунтовану програму, метою якої є передавання знань, формування відповідних уявлень чи навичок учасників програми в різних галузях сімейного виховання.

Соціально-педагогічний супровід процесу формування організаційно-педагогічних умов передбачає створення передумов для гармонійного розвитку та саморозвитку батьків.

Соціальний педагог покликаний надавати необхідну допомогу і підтримку сім'ї. До його завдань належить встановлення контактів із сім'єю; виявлення проблем і труднощів у сім'ї; стимулювання сім'ї і окремих її членів до участі в спільній діяльності; надання посередницьких послуг у встановленні зв'язків з фахівцями - психологами, соціальними працівниками, лікарями, юристами, а також з представниками органів влади, громадськістю.

Подальші перспективи дослідження можуть стосуватись розвитку і вдосконалення соціально-педагогічних умов формування батьківської компетентності молодого подружжя з метою забезпечення успішного функціонування повноцінної молоді родини та вирішення проблемних питань виховання підростаючого покоління.

Література

1. Докторович М. Компетенція та компетентність особистості: аналіз наукових джерел / Марина Докторович // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 4. – С. 21-26.
2. Алексеєнко Т. Формування компетентності молоді сім'ї у вихованні дитини та подоланні конфліктів / Тетяна Алексеєнко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 4. – С. 39-44.
3. Поперечняк О. О. Методологія дослідження сформованості життєвої компетентності дітей 6-7-річного віку / О. О. Поперечняк // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 1. – С. 13-17.
4. Марковская И. М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми / И. М. Марковская. – СПб: "Питер", 2000. – 324 с.
5. Михеева Н. Д. Методика незаконченных ситуаций (МНС) для диагностики родительской компетентности / Н. Д. Михеева // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 9. – с. 49-56.
6. Основи батьківської компетентності :навчальний посібник / [уряд. І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко, Н. Ю. Шевченко]. – К.: Науковий світ, 2006. – 137 с.

М. М. Марий

ПРИМЕНЕНИЕ РАЗЛИЧНЫХ МЕТОДОВ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ РОДИТЕЛЬСКО-ДЕТСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В статье рассматриваются основные структурные элементы родительской компетентности; целесообразность подбора методик для изучения данного системного образования. Также подчёркивается проблема взаимодействия родителей и детей в процессе воспитания ребёнка и формирования детской личности.

Ключевые слова: компетентность, родительская компетентность, семья, стили семейного воспитания, контент-анализ, экспертная оценка.

THE USE OF DIFFERENT RESEARCH METHODS IN THE STUDY OF PARENT-CHILD INTERACTION

This article discusses the main structural elements of parental competence and the appropriateness of choosing methods for studying the system of education. The problem of interaction between parents and children in child-rearing and the problem of children's personality forming are pointed out.

Key words: competence, parental competence, family, styles of family education, content analysis, expert evaluation.

УДК 376.015.31-056.36:316.42

І. М. Шишменцев

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ КУЛЬТУРИ ЛЮДСЬКИХ ВЗАЄМИН У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Стаття присвячена обґрунтуванню змісту методики констатувального етапу дослідження у розумово відсталих старшокласників прояву культури людських взаємин. Автором визначено компоненти, окреслено основні критерії та показники вихованості культури міжособистісної взаємодії розумово відсталих учнів 7–9-х класів, а саме: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Ключові слова: культура людських взаємин, розумово відсталі старшокласники, почуття, повага, толерантність, милосердя, відповідальність.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Проблема формування особистості на кожному етапі розвитку суспільства є центральною темою і предметом вивчення. Сучасна соціальна ситуація в Україні вимагає від молодого людини вміння гідно жити у соціумі, готовності узгоджувати своє життя з потребами та нормами людських взаємин, необхідність яких апробована самим життям. Адже усіякі непорозуміння, суперечки у взаєминах породжують у шкільної молоді негативний настрій, впливають на якість розв'язання спільних завдань. На нашу думку, такі труднощі у взаєминах виникають через те, що школярі недостатньо ознайомлені з нормами людського співжиття, більшості з них бракує саморегулятивних умінь, навичок комунікативної взаємодії. Попри те кожному розумово відсталому школяреві важлива і необхідна підготовка до здійснення ефективних соціальних контактів. Наявність відповідних знань, сформованість навичок комунікативної взаємодії в учнів налагоджує позитивний психічний та емоційний стан у взаєминах у шкільному колективі впливає на якість спілкування їх із батьками, вчителями, визначає їхню готовність вступати в різнорівневі контакти за межами шкільного середовища.

Ураховуючи вищезазначене, саме література як мистецтво слова розкриває для розумово відсталих школярів дивовижний світ. Це надає можливість пізнавати сутність людей, їхні уявлення про навколишній світ і про себе, отримувати цікаві відомості про героїв різних часів і народів, про їхні мрії та історію формування життєвих цінностей. Однак читання літературних творів має бути осмисленим, важливо розуміти позицію автора щодо зображених ним картин життя, з'ясувати, якими є мотиви вчинків персонажів і причини суперечностей між ними та їхніми інтересами, які ідеали захищають і які життєві цінності відстоюють. Письменники як майстри художнього слова намагаються так відтворити різноманітність людських характерів і безліч подій, щоб це постало в уяві школярів у вигляді живих картин і викликало в них відповідні почуття та переживання. У цьому полягає високий виховний потенціал художньої літератури. Читаючи різні твори, учень не лише уявляє собі зовнішність і характери персонажів, а й занурюється в їхні думки і почуття, емоційно переживає те, що з ними відбувається.

Таким чином, вивчення української літератури дає нам можливість поступового впливу на свідомість розумово відсталих учнів, на їх емоційно-чуттєву сферу. Саме такий вплив допоможе успішно здійснювати процес виховання культури людських взаємин в учнів старших класів допоміжної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. Проблему культури міжособистісних взаємин висвітлено і в працях педагогів, зокрема з позиції становлення та розвитку гуманних взаємин, оскільки гуманні взаємини – головний чинник виховання культури взаємин. Структурними компонентами гуманних взаємин учені вважають передусім потреби,